

Père Joseph Wresinski

***MENSENRECHTEN ZIJN ONDEELBAAR
DE ARMSTEN BEWIJZEN HET !***

ATD Vierde Wereld Nederland

Weergave van de bijdrage aan de door de Franse Nationale Raadgevende Commissie inzake de Rechten van de Mens in 1989 gepubliceerde fundamentele overweging: "De rechten van de mens waar het om gaat" (La Documentation Française, 1989, blz. 221-237).

Vertaling uit het Frans door W.J.de Vos van Steenwijk.

INHOUD

INLEIDING

Hoofdstuk 1

BEVOLKINGSGROEPEN ZONDER RECHT DE AARDE TE BEWONEN

Hoofdstuk 2

MENSEN DIE ERVOOR VECHTEN HUN WAARDIGHEID TOT GELDING TE BRENGEN

Hoofdstuk 3

EEN VISIE OP DE MENS ALS BRON VAN VERANTWOORDELIJKHEDEN EN VAN RECHTEN

Hoofdstuk 4

RESTITUTIE VAN DE RECHTEN VAN DE MENS AAN DE ALLERARMSTEN: EEN OPDRACHT VOOR IEDEREEN

INLEIDING.

De mens, zijn roeping, zijn bestemming, deze vragen staan heden meer dan ooit centraal in het denken en streven van de wereld. Is dat immers niet waar het om gaat in de discussies en tegenstellingen die in onze tijd in zo mime mate de rechten van de mens tot onderwerp hebben?

Niettemin is de verwezenlijking van deze rechten, veertig jaar na de totstandkoming van de universele verklaring van de Verenigde Naties, minder wijd verbreid dan velen hadden gehoopt. Minder verbreid ook dan wij ons in onze Westerse democratieën hadden verbeeld. Er bestaan in feite niet, zoals wij hadden gedacht, enerzijds landen waar de mensenrechten worden geëerbiedigd en anderzijds zulke waar dit in mindere mate of zelfs in het geheel niet het geval is. De diepe armoede, die weer zichtbaar is geworden in de rijke landen die het bestaan ervan vergeten waren, wordt vandaag gezien als een stelselmatige schending van het geheel van aan de mens toegekende grondrechten. In alle landen bestaan dus ernstige onrechtvaardigheden. En deze zijn niet toevallig; zij zijn onlosmakelijk verbonden met de wijze waarop de mensheid het leven van de nationale en internationale gemeenschap organiseert.

Het is begrijpelijk, dat de Nationale Raadgevende Commissie voor de Rechten van de Mens, die zich vanaf haar oprichting heeft bezig gehouden met onderzoek van zeer uiteenlopende specifieke situaties en wetgevingen, het daarbij niet heeft willen laten. Overweging van de grondslagen zelf van de onvervreemdbaar verklaarde rechten drong zich temeer op, waar deze niet alleen in Frankrijk doch in de gehele wereld leek te ontbreken. Aan deze overweging wil ik trachten bij te dragen aan de hand van het meest wezenlijke dat de allerarmsten mij hebben geleerd. Ik heb het voorrecht gehad hun leven en hun strijd te mogen delen in West Europa, in Afrika, in Noord en Zuid Amerika en ook in het Verre Oosten, en dat zowel als zelf in diepe armoede geboren mens, alsook als priester van de Rooms Katholieke Kerk. Gaarne wil ik de wegen van onderzoek aanduiden, waarlangs de van alle rechten verstoken bevolkingsgroepen mij in de loop van mijn leven hebben gevoerd.

Deze bevolkingsgroepen hebben mij de door hen beleefde werkelijkheid doen ontdekken, die de allerarmsten dwars door alle beschavingen en werelddelen heen onderling verbindt, en die overal dezelfde situatie van rechteloosheid inhoudt.

Een gedeelde werkelijkheid die hen ertoe heeft geleid voor zichzelf de naam "Vierde Wereld" te kiezen, als waren zij één volk dat buiten alle werelden staat die andere mensen zich geschapen hebben. De zou ook willen getuigen van het verzet tegen deze staat van armoede dat de slachtoffers, tezamen met hen die

zich aan hun zijde hebben geschaard, daar tegenover stellen. Een stellige afwijzing welke overal waar zij zich voordoet schijnt te berusten op de opvatting, dat de mens recht heeft op verantwoordelijkheden en op de middelen die dan ook, ten behoeve van het welzijn van allen, op zich te nemen. Op de opvatting dat de mens in zichzelf ondeelbaar is, en daarom ook houder van onderling ondeelbare verantwoordelijkheden en rechten. Maar op de opvatting ook, dat de mens onlosmakelijk verbonden is met alle anderen, deelgenoot in een ondeelbare mensheid, waarin ook de allerarmste moet kunnen participeren in de gemeenschappelijke roeping.

Zoals Michel Mollat het onlangs nog heeft gesteld, werden door de eeuwen heen alle wezenlijke stappen naar meer menselijkheid gerealiseerd vanuit een terugkeer tot de allerarmsten van hun tijd. Wij kunnen daaraan toevoegen dat de mensen helaas snel vergeten wat zij aldus van eeuw tot eeuw aan de armsten te danken hebben. Vandaag de dag schijnen zij met name te zijn vergeten, dat zij hen dank verschuldigd zijn voor een visie op de mens als zijnde gelijk aan alle andere geboren, vrij en, op die grand, houder van het recht als gelijke, onmisbare partner, in alle vrijheid aan het leven van alle anderen deel te nemen.

Deze visie op de mens lijkt uiteindelijk aanvaardbaar voor alle mensen, wat ook hun culturele of geestelijke achtergrond moge zijn. In de ogen van de allerarmsten schijnen alle mensen bekleed te zijn met dezelfde opdracht op te komen voor het recht van de mens op de middelen om te leven en te handelen in overeenstemming met zijn ware grootheid.

Hoofdstuk 1

BEVOLKINGSGROEPEN ZONDER RECHT DE AARDE TE BEWONEN

Vanaf mijn vroegste herinneringen aan mijn kinderjaren tot op de dag van vandaag zijn de allerarmsten mij voorgekomen als gezinnen - in feite een heel volk - aan wie het verboden was de wereld van de anderen de bewonen. De stad, het land, de aarde te bewonen. Want kon men die wijze van opeengedrongen zitten, van zich moeten ingraven, van zich een onderdak van lapmiddelen scheppen, in een stadswijk aan de rand waarvan mijn eigen familie in een krot leefde, als "wonen" betitelen? Een bevolking die verbannen was naar de benedenstad van Angers, in dakkamertjes, in enkele vertrekken die uitkeken op een binnenplaats waar nooit een zonnestraal doordrong, aan het eind van een nauwe gang, in een souterrain dat nooit bedoeld was geweest als woning te dienen. Een bevolking die, omdat zij de wereld op zo ellendige wijze bewoonde, onwaardig werd geacht ooit in gemeenschap met minder misdeelde gezinnen samen te wonen. "Zwijg toch liever! Hoe willen jullie die zo leven serieus genomen worden?"

Later, als pastoor op het platteland, door deze of gene hereboer in mijn parochie voor het zondagse middagmaal uitgenodigd, zag ik hoe seizoenarbeiders eveneens aan de tafel werden genood. Zij kwamen uit woningen zonder enig comfort die hen voor de tijd van hun aanstelling ter beschikking waren gesteld. Zij zaten aan het onderind van de tafel, waar slechts soep werd opgediend, terwijl de gasten rondom de eigenaar een volledige maaltijd verorberden. Arbeiders die, van het ene boerenbedrijf naar het andere verhuizend, in hun opeenvolgende tewerkstellingen altijd slechts op provisorische basis leefden, en voor wie zelfs de identiteit van zondagse gast was aangepast aan hun identiteit van arme lieden die, voor de tijd dat zij van nul waren, zo goedkoop mogelijk dienden te worden gehuisvest en gevoed. Mensen, gezinnen die, zodra de winter inzette, weer hun toevlucht zouden moeten zoeken in een in het onderhout verscholen hut, in een uit aarde en takken vervaardigde schuilplaats, in de helling van een heuvel gegraven om het binnensiepelen van water te voorkomen, of in een niet meer in gebruik zijnde schuur...

Tenslotte kwam ik naar het kamp voor daklozen in Noisy-le-Grand, het einde van de wereld, waar honderden gezinnen met méér dan duizend kinderen schuilden in iglo's van asbestcement die men elders alleen voor varkens gebruikte - en zelfs die behuizing gold als provisorisch, want wie kon

die schandvlek aan de poorten van Parijs voor lange tijd toelaten? Ook daar vond ik weer gezinnen die eerder als object van maatregelen, van hulpverlening

en van controle, dan als door het recht beschermde personen werden behandeld. Gezinnen die uitsluitend met negatieve benamingen werden aangeduid: "asocialen", "onaangepasten", "zware gevallen", "probleemgezinnen", waarmee het enige min of meer neutrale etiket "dakloos" hen geleidelijk werd ontfutseld.

Toen kwamen de jaren waarin, naarmate de Beweging ATD-Vierde Wereld zich in de wereld verbreidde, mijn weg mij dwars door Europa en naar alle werelddelen leidde. Om ten opzichte van de allerarmsten steeds weer diezelfde weigering gewaar te worden hen de aarde te laten bewonen en hen in de ogen van hun medemens te laten bestaan. In de straten van de grote steden van Noord-Amerika levende gezinnen, uiteengerukt door de moeders en kinderen in het ene en de vaders in het andere "welfare hotel" opeen te hopen. Gezinnen in Latijns Amerika die het platte land en de honger ontvlucht waren om zich aan de rand van een ravijn naast de hoofdstad vast te klampen. Onder hen worden geboorte en overlijden niet duidelijk geregistreerd, want zij behoren zich niet in dergelijke, voor bewoning verboden oorden te bevinden. Wanneer tropische regens een hut in de afgrond doen storten, zullen de zich daarin bevindende kinderen geleefd hebben en omgekomen zijn zonder ooit voor de burgerlijke stand te hebben bestaan. Net zo min als in de nationale en internationale registers en statistieken de gezinnen voorkomen, die zich in moerasig terrein aan de oever van een baai ergens in de Antillen hebben geïnstalleerd. Zij mogen zich daar feitelijk niet ophouden en wanneer een bulldozer komt om het terrein voor een andere bestemming geschikt te maken, zal niemand ooit weten hoeveel honderden schuilplaatsen en bescheiden bezittingen daardoor vernietigd zijn. Niemand zal weten waar deze nergens gewenste gezinnen nu ronddolen, waar zij zich thans schuilhouden.

Niemand weet ook wat geworden is van de allerarmsten, de meest zieke bewoners van dorpen ten zuiden van de Sahara, die door de onchocercose geteisterd werden. Voor het leven invalide geworden door de rivierenblindheid, hadden zij zich met hun medebewoners naar drogere streken moeten verplaatsen, waar onvoldoende voedsel te vinden was. Wat is er geworden van deze meest kwetsbare gezinnen, die niet zoals hun burens in staat waren naar hun inmiddels door een groots opgezet internationaal programma gesaneerde dorpen terug te keren?

Wij weten dat een aantal van hen nog verder de wildernis werd ingedreven, dat anderen toevlucht zochten in de stad, waar de blinden vrijdags aan de poort van de moskee bedelen, terwijl hun kinderen op straat hun levensonderhoud zoeken.

Wat nog te zeggen van die straatkinderen, die in alle ontwikkelingslanden hun eigen kost moeten verdienen, het levensonderhoud bijeen bedelen of stelen, soms voor het hele gezin? Wat te zeggen van de kinderen die naast een slachthuis slapen en die bij het krieken van de dag de stadsvuilnisbelt doorzoeken? Dat is het onverbidlijk resultaat van het de allerarmsten opgelegd

verbod de aarde te bewonen. Een eindresultaat waarvoor wij in de rijke landen onze medeverantwoordelijkheid misschien niet altijd voldoende onderkennen.

Bestaat er een fundamenteel verschil tussen deze van alle rechten verstoken armoede in verre landen en de diepste armoede van een gezin in de Ile de France? Ik denk aan een gezin dat in 1987 al sinds vier jaar leefde in de onderbouw van een in puin vervallen huis in een verlaten en geïsoleerd dorp in de omgeving van de luchthaven "Charles de Gaulle" bij Parijs. Zonder officieel erkend domicilie, zonder werk, zonder kiezerskaart, maar ook zonder mogelijkheid de kinderen in een nabijgelegen school te laten inschrijven, werd dit gezin wegens "wonen zonder toestemming" vervolgd; de luchthaven eiste tienduizend francs schadevergoeding plus rente. Merkwaardigerwijs lag over dit gezin wel een dossier bij de gerechtelijke instanties, maar bestond het in 't geheel niet voor de onderwijs- en de huisvestingsinstanties. Teneinde hun vertrek te bespoedigen, liet de gemeente de waterleiding naar het kerkhof afsluiten, waarop deze mensen voor hun bevoorrading aangewezen waren.

De slotsom is dat, hoe armer de mens, hoe nederiger en brozer zijn onderkomen, hoe nauwer en vochtiger zijn vliering, hoe vervallener zijn afbraakwoning, hoe meer door ongedierte belaagd zijn hutje in de verste uithoek van een sloppenwijk, altijd het verst verwijderd zelfs van een verontreinigde waterbron. Hoe armer de mens, hoe dieper men zich moet buigen om bij hem binnen te gaan, hoe meer men op elkaar gedrukt zit in een overbevolkte ruimte, waar elke vorm van harmonisch samenleven onmogelijk is. Want de hachelijkheid van de woongelegenheid veroorzaakt onzekerheid in de menselijke betrekkingen, in vriendschap tussen burens, in hoop en liefde tussen echtgenoten en tussen ouders en kinderen.

Zo ontstaan wanorde en geweld, worden gezinnen door hun armoede geleidelijk tot ongewenste personen, bron van afkeer en angst voor hun omgeving. Men zal ze vervolgen, indien ze al niet uit zichzelf op de vlucht slaan, en men zal hen geen enkele vorm van werk meer toekennen, zelfs niet de meest onzekere, de meest tijdelijke baan.

Zo bevinden de dakloos geworden allerarmsten zich aan het eind van hun omzwervingen tenslotte op braakliggende terreinen, in het onderhout, in stedelijke randgebieden die voorlopig nog geen bestemming hebben, maar waar de bulldozer reeds morgen kan komen opdagen. Aan het eind van hun omzwervingen vinden wij dat "wonen zonder toestemming", die vorm van ongeoorloofde bezetting van een stukje grond, en voor de kinderen het slapen onder een marktstalletje, in de ingang van een bioscoop, de dag gewijd aan het zoeken van mogelijkheden om in leven te blijven op straat, op een parkeerterrein of op een van de stranden van de wereldsteden.

Aan het eind van alle omzwervingen ligt vooral de overgang van een toch al negatieve identiteit naar het geheel ontbreken van enige identiteit, een administratief niet-bestaan, het algeheel verdwijnen uit iedere vorm van registratie, uit elke statistiek. Menselijke wezens, gezinnen verschijnen dan alleen nog als schimmen: men heeft ze gezien, maar men weet niet meer waar, noch hoeveel het er waren. Dat betekent het einde van alle hoop nog eens te mogen behoren tot degenen die zich ooit uitriepen tot "Wij, de volkeren van de Verenigde Naties", die internationale gemeenschap die de verwezenlijking van de rechten van de mens tot doelstelling had gekozen. Het betekent ook het einde van iedere hoop dat men, omdat men voor de wereld nog zou bestaan, de krachten zou kunnen bundelen om gezamenlijk voor zijn rechten op te komen. Hoe armer de mensen zijn, hoe meer zij zijn beroofd van ieder recht de aarde te bewonen, hoe meer behoefte zij hebben hun krachten over heel de wereld gezamenlijk te ordenen. Maar helaas, hoe minder rechten zij hebben, hoe minder vrij en in staat zij zijn zich te verenigen om samen enige vorm van strijd te voeren. Ontdaan van een hedendaagse identiteit, hebben zij ook geen herkenbaar eigen verleden, terwijl zij allang geen deel meer uitmaken van de geschiedenis van hun volk. Het is hun niet toegestaan deel uit te maken van een gemeenschap die op grond van haar historie en haar huidig bestaan een gemeenschappelijke toekomst kan nastreven.

Zo liggen de feiten. Maar is het niet het achter die feiten liggende lijden dat boven alles telt? Doordat zij de mensenrechten in hun geheel belemmert, vertegenwoordigt diepste armoede een onverdedigbare verkwisting van intelligentie, vindingrijkheid, hoop en liefde. Het gaat hier om het verknoeien van een onberekenbaar kapitaal van mannen, vrouwen en kinderen die zich buiten ieder recht en iedere administratie, buiten alle gemeenschap en democratie geplaatst zien. En vooral: achter dat zwijgen van onze registers en statistieken gaat een wereld schuil van verminkte kinderjaren, van een aan wanhoop overgeleverde jeugd, van ontelbare volwassenen die gedwongen zijn te twijfelen aan hun eigen menselijke natuur en waardigheid.

Want de armsten zeggen het ons vaak: niet honger of het niet kunnen lezen, niet eens werkloosheid is het ergste ongeluk voor de mens. Het ergste ongeluk is te weten dat men in het geheel niet meer meetelt, zodat zelfs het ondergane leed kan worden genegeerd. Het ergste is de minachting van de medeburgers. Want het is die minachting die een mens ver van alle recht houdt, die maakt dat anderen op zijn levenswijze neerzien en die verhindert dat hij erkend wordt als iemand die waardig is en in staat verantwoordelijkheden te dragen. Het grootste ongeluk dat uiterste armoede meebrengt is zich gedurende heel zijn bestaan als een levende dode te voelen.

Hoofdstuk2

MENSEN DIE ER VOOR STRIJDEN HUN WAARDIGHEID TOT GELDING TE BRENGEN

Dat uiterste armoede de mensen vernedert, hun identiteit vernietigt en van hun leven een onafgebroken teistering maakt, hebben wij in de rijke landen opnieuw ontdekt. Het is waar dat het Westen gedurende enkele tientallen jaren de ook binnen eigen grenzen voortbestaande armoede niet meer scheen te herkennen. De armen waren blijkbaar een zo weinig betekende minderheid geworden, dat men om zo te zeggen de herinnering aan hen verloren had. Maar het is ook waar dat, gedurende datzelfde tijdperk in onze geschiedenis, het nooit ontbroken heeft aan mannen en vrouwen die zijn blijven getuigen van een Vierde Wereld die aan de onderkant van de maatschappelijke ladder vastgeketend bleef. Mannen en vrouwen die weigerden te vergeten en die als burgers van hun tijd een tweevoudige vooruitgang hebben teweeg gebracht. Wij danken hen de herdefinitie van diepste armoede in termen van mensenrechten en het herstel van een verenigingsleven met de allerarmsten, dat het mogelijk maakt zowel hun noden alsook hun verwachtingen te onderkennen.

Zeker is, dat onze landen zich niet meer de verdiensten kunnen toeschrijven, die zij met betrekking tot de verwezenlijking van de onvervreembare rechten meenden te hebben verworven. Door hun falen in dit opzicht te erkennen hebben zij echter bijgedragen tot een betekenisvolle vooruitgang voor wat betreft ons inzicht in het verband tussen de ondeelbaarheid van die rechten en uiterste armoede. De Franse Economische en Sociale Raad heeft in zijn rapport "Diepste armoede en economische en sociale onzekerheid" van 11 februari 1987 op dat punt de volgende omschrijving gegeven:

Van extrême armoede is sprake wanneer onzekerheden meerdere levensgebieden bestrijken, een duurzaam karakter aannemen en de kansen aantasten om, in de nabije toekomst, zelf opnieuw zijn verantwoordelijkheden te dragen en op eigen kracht zijn rechten te veroveren.

Deze definitie luidt een nieuw tijdperk in. Haar in ons denken en in onze politiek te doen doordringen zal zeker nog geduld vergen, maar betekent zij niet op zichzelf reeds een vooruitgang?

Vormen overigens de in steeds ruimere mate beproefde, op solidariteit en partnerschap berustende betrekkingen met gezinnen die in het leven van de natie niet meer meetelden niet eveneens een vooruitgang die de moeite waard is? Zonder deze nieuwe banden hadden wij nog lang onkundig kunnen blijven van de noden die de afwezigheid van ieder recht veroorzaakt en van de hardnekkige weigering van personen en gezinnen zich van een eervolle identiteit beroofd te zien. Door voort te gaan hen de mond te snoeren hadden wij nooit begrepen dat

hun gehele bestaan een noodkreet is. Door weer natuurlijke banden met hen aan te knopen - ook al blijven deze voor het ogenblik een zaak van eenvoudige burgers en hun niet-gouvernementele organisaties - weten wij voortaan dat de toepassing van de rechten van de mens weer in haar geheel moet worden herzien, met de allerarmsten als uitgangspunt. Zulks omdat zij, volledig geschaad in hun identiteit van onderwerp van vrijheden en rechten, ons het meest te leren hebben. Bovendien begrijpen wij nu, dat zijzelf onze natuurlijke bondgenoten zijn, partners van rechtswege in deze nieuwe strijd. Omdat zij de eersten zijn die deze uitsluiting weigeren en de voorwaarden kennen om er een eind aan te maken.

Wanneer gezinnen in de lidstaten van de Europese Gemeenschap zozeer te kort komen, dat zij geen schoenen meer kunnen kopen voor hun kinderen, noch wasmiddelen om de kleren schoon te houden, blijven de gebaren van afwijzing vaak onzichtbaar voor onze ogen. Hoe vaak heb ik niet mannen gezien die het niet meer aandurfdend zich tot het arbeidsbureau te wenden, waar alleen hun uiterlijke verschijning hen reeds voor ieder emplot diskwalificeerde. Ik heb gezien hoe zij zich dan voor weinig geld beschikbaar stelden voor onwaardig zwart werk (schoonmaken, sjouwen, ongedierte bestrijden ...), in stilte huilend van schaamte. Weten wij ook hoeveel moed het vereist, de onophoudelijke controles, de voortdurende ondervragingen over de meest intieme zaken van eigen leven en dat van het gezin te accepteren, in ruil voor bepaalde vormen van overheidssteun? Wie van de allerarmsten heeft nooit gevoeld dat men hem niet geloofde? Welke man in uiterste armoede is niet vaak van simuleren beschuldigd? Welke vrouw heeft bij het ondernemen van administratieve stappen niet moeten horen dat zij maar wat aan het verzinnen was?

Welke ouders zijn niet verdacht van kwade wil omdat zij hun kinderen niet naar school stuurden? En dat terwijl zij niets hadden om die kinderen het ontbijt voor te zetten, waar zij niet buiten konden, wilden zij de vier kilometer afleggen die hun van schoolvervoer verstoken, vervallen stadsbuurt van de school scheidde. Welke kinderen van de Vierde Wereld zijn niet tot leugenaar bestempeld, wanneer zij hun onderwijzer vertelden dat zij niet naar school konden komen omdat hun moeder ziek was en zij daarom op de jongsten thuis moesten passen? Welke kinderen zijn niet in schaamte gedompeld omdat een onderwijzeres het op zich nam hen schone kleren aan te doen onder de ogen van hun klasgenoten?

Intussen hernemen de kinderen vroeg of laat de weg naar school, de mannen die van hun beschamende arbeid, de vrouwen die naar het bureau voor de bijstand of naar de parochiale hulpverlening. Indien de zenuwen het soms begeven, indien sommigen, geheel en al uitgeput, zich te buiten gaan aan geweld of alcohol, heb ik toch nergens anders een zo sterk verlangen gezien om juist te handelen, zoveel mislukkingen enkel wegens gebrek aan weten hoe de zaken aan te pakken, zoveel pogingen om zich toch nooit voor al te lange tijd te laten

neerdrücken. Dat verborgen bestaan, ontdaan van enig uiterlijk teken van waardigheid, die lege handen, die onmogelijkheid een minimum aan gezins- en gemeenschapsleven in stand te houden, had dit alles de gezinnen van de Vierde Wereld niet in wanhoop en haat moeten storten? Zo vernederd als ze zijn, zouden zij niet krachteloos terneergeslagen moeten blijven? Toch zien wij in de woonpanden, in de straten, in de buurten van de meest tenachtergestelden, elke dag weer mensen zich oprichten, gezinnen het leven hervatten, ouders opnieuw weerstand bieden. "Voor de kinderen", zeggen zij tegen de enkele getuige die zich daarover verwondert. "Wij zijn toch ook mensen", zal de een of ander er zachtjes aan toevoegen.

Zou het met de allerarmsten in de ontwikkelingslanden anders gesteld zijn? Wat hebben wij niet moeten horen over apathische bevolkingsgroepen, die niet zien waar hun belang ligt, opgesloten als zij zijn in een cultuur die zich, naar men meent, tegen verandering verzet. Wij zijn te zeer doorlopend getuige geweest van het tegendeel, om te geloven dat mensen, wie zij ook mogen zijn, zich behaaglijk kunnen voelen in diepste armoede. Wij hebben gezinnen en ook hele dorpen gezien, die zich inderdaad vastklampten aan een voorouderlijke cultuur die de lichamen uitputte zonder voldoende voedsel te bieden.

Maar dat niet omdat zij een zekere verandering weigerden, maar omdat niemand ervoor kon instaan, dat die verandering hen niet in een nog diepere ontbering zou storten. In de krottensteden ten Zuiden van de Sahara hebben wij gezien hoe moeders de mond van hun pasgeboren kind in de vroege ochtenduren met pap vulden om het de dag te laten doorkomen, om daarna op blote voeten kilometers af te leggen om in de stad een of andere broodwinning te vinden. Moeders die hardnekkig weigerden hun kind toe te vertrouwen aan een weeshuis, waaruit het, zoals zij wel wisten, niet bij hen zou terugkeren.

"De armen", zei mij een moeder, "moeten werken zonder beroep, zonder wat ook. En zij leven alleen om niet te sterven. Maar dat is geen echt leven. Het echte leven is zo niet." Wat zou het echte leven in haar ogen dan wel zijn? "Het leven, dat is nooit te hœven bedelen, gerespecteerd worden, met eerbied gegroet. Wanneer mijn werkgeefster mij beledigt, zeg ik niets. Ik denk bij mezelf dat de hand die geeft zich altijd boven de hand die ontvangt bevindt. In het belang van mijn kinderen zwijg ik. Maar mijn werkgeefster is niet God. God weet wie ik ben."

De in Juni 1987 door de UNESCO gehouden internationale conferentie "Gezin, uiterste armoede en ontwikkeling" stelde vast dat de allerarmsten in de hele wereld hun leven uitsluitend te danken hebben aan eigen inspanning en aan de ondersteuning van medeburgers en kleine plaatselijke verenigingen die zich aan hun zijde hebben geschaard. Het was inderdaad de misschien vaak onhandige, ondoeltreffende afwijzing van de armsten zelf, die zich met blote handen maar zo ongekend hardnekkig verdedigen, die hier bij de grote internationale

instanties verkondigd werd. Tegelijkertijd werd in een verklaring gewezen op de onontbeerlijke eerbiediging van de mensenrechten in hun geheel, nu hun onderlinge afhankelijkheid in het leven van de armsten overal in de wereld aan het licht is gekomen. Het is inderdaad duidelijk dat een ongeletterde, een langdurig werkloze volwassene, een volledig van overheidssteun afhankelijk gezin in de geïndustrialiseerde landen politiek weerloos zijn, ook al worden de politieke vrijheden hen in principe toegekend. De vrijheid van meningsuiting en van vereniging blijven evenzeer dode letter voor een gezin dat leeft aan de rand van een woestijn in een ontwikkelingsland, geteisterd door koorts en eindeloze ontbering, en dat slechts om de twee of drie dagen voldoende voedsel voor een echte maaltijd heeft.

Het bestaan van de allerarmsten in alle werelddelen toont aan, dat het verlenen van burgerlijke vrijheden en politieke rechten zonder gelijktijdige beschikbaarstelling van concrete mogelijkheden om deze uit te oefenen erger kan zijn dan ze eenvoudigweg te ontzeggen. Het betekent slechts een scherper doen uitkomen van de uitsluiting van de meest misdeelden, hun vernedering vanwege het feit dat zij zich niet als vrije burgers gedragen, ofschoon hun dat formeel is toegestaan. Het betekent dat zij aan handen en voeten gebonden overgeleverd worden aan de willekeur van hen die wel in staat zijn van hun rechten gebruik te maken. Zich door de overheid een minimum inkomen, een willekeurige werkgelegenheid en woonvoorziening zien toekennen, zonder ooit een eigen mening, een eigen keuze of enige vorm van onderhandeling te kunnen doen gelden, betekent evenzeer dat men teruggebracht is tot een tweederangs burgerschap. Heeft men niet in deze of gene hoofdstad in West Europa alle gezinnen zonder werk of zelf-verdiend inkomen naar de meest vervallen stadsbuurten verwezen? Werden niet in een andere grote stad dakloze gezinnen door de overheid uiteengerukt of gedwongen zich te huisvesten in gebouwen zonder behoorlijke sanitaire voorzieningen en ongeschikt voor enige vorm van gezinsleven? Wat betekent de vrijheid van vestigingskeuze, de vrijheid van beweging voor bevolkingsgroepen die, in Noord of Zuid, in uiterste armoede leven?

Te oordelen naar hetgeen die bevolkingsgroepen ons leren, betalen de allerarmsten de als het ware stuksgewijs toegekende rechten met een overmaat aan vernedering, aan afhankelijkheid en aan van minachting getuigende beoordelingen. "Konden zij die waterputten, die tractoren die wij hen verschaft hebben niet beter onderhouden?" vragen wij, daarbij vergetend dat in een regio waar honger heerst het ook noodzakelijk ware geweest voldoende middelen te bieden om de bewoners in staat te stellen zich een nieuwe cultuur eigen te maken, hen de tijd te geven om na te denken en een vrije keuze te maken. Zo wordt ook wel gezegd: "Die mensen hebben geen enkel gevoel voor politiek", doelend op de bevolking van de mindere wijken van een stad in West Europa die niet naar de stembus gaat. Een veroordeling waartegen de bewoners zich niet

kunnen verdedigen. In hun buurten zijn de scholen slecht toegerust en de klassen al verscheidene generaties lang overladen. Veel volwassenen kunnen de politieke programma's niet lezen, en in ieder geval wordt bij de opstelling daarvan hun mening niet gevraagd.

In de ogen van de allerarmsten schijnt alleen een strijd voor de eerbiediging van het geheel van de grondrechten de menselijke waardigheid te kunnen zeker stellen. Maar is het niet juist door onze aandacht nu eens op deze, dan weer op die categorie van rechten te richten, dat wij hebben vergeten wat het bestaansrecht en de wezenlijke doelstelling van al die rechten is, namelijk de onvervreembare waardigheid van elk menselijk wezen? Want welke uitleg of verontschuldiging, anders dan die vergeetachtigheid, zouden wij kunnen aanvoeren voor onze samenleving die toelaten dat, aan de overkant van een zekere armoede, bepaalde medemensen overgeleverd worden aan een verwoestende ellende, zonder dat zij al hun krachten mobiliseren om die uit te roeien?

Hoofdstuk 3

EEN VISIE OP DE MENS ALS BRON VAN VERANTWOORDELIJKHEDEN EN RECHTEN

Het presenteren van diepste armoede als een vraagstuk voor de verdedigers van de mensenrechten vormde, zoals gezegd, een nieuwe benadering. Deze heeft niet nagelaten de publieke opinie in onze Westerse democratische landen te verrassen. De ervaring van de Franse Economische en Sociale Raad heeft ons dit beter doen begrijpen. In overeenstemming met zijn mandaat had hij ervoor gekozen zijn studie en advies voor de regering te richten op een economische en sociale werkelijkheid die het land steeds meer verontrustte. Zijn analyse liep logischerwijs uit op een onderzoek naar de toepassing van de door de grondwet gegarandeerde onvervreembare rechten; uiterste armoede leidde noodzakelijkerwijs tot de vraag naar het functioneren en zelfs naar de geloofwaardigheid van onze democratie. De Economische en Sociale Raad vroeg dan ook om verdieping van de gedachtenvorming en verbetering van de ter zake dienende maatregelen. Vandaag de dag kunnen wij zien hoezeer deze uitnodiging bepaalde tot op heden gevestigde wijzen van beschouwing en verdediging van de rechten van de mens kan verstoren.

Ongetwijfeld hadden wij in Frankrijk, evenals in de hele Europese Gemeenschap, redenen gehad om niet ontevreden te zijn over onze verwezenlijking van de Universele Verklaring van 1948. Vooral op het gebied van politieke vrijheden en rechten meenden wij successen te hebben geboekt, die de toets van de kritiek konden doorstaan.

En daar doemden plotseling vanuit de diepten van onze democratische samenleving vragen op als: aan wie moeten die vrijheden worden toegekend? Waarom niet aan iedereen? Hoe is de situatie van zich buiten het recht geplaatst zien van de allerarmsten te verklaren? En, indien deze buitengesloten blijven, hebben wij dan werkelijk de drempel tussen een maatschappij van voorrechten en een maatschappij van mensenrechten overschreden? Feitelijk bevestigde de Economische en Sociale Raad, aan de hand van duidelijke bewijzen, dat de armsten nog steeds onder ons waren. Maar hij bewees tevens dat de minst bedeeden onder onze medeburgers, door de manier waarop wij ze lieten leven, getuigen waren van al onze inbreuken op onze eigen diepste overtuigingen, idealen en officiële verklaringen.

Een verbijsterende constatering, die ook nog tot de volgende vraag leidde: hadden wij terecht een zekere rangorde aangebracht tussen rechten die toch allen gelijkkelijk als onvervreemdbaar waren verklaard? Was het redelijk een onderscheid aan te brengen door de burgerlijke vrijheden en politieke rechten

een zekere voorrang toe te kennen, als waren zij voornamer dan de anderen? Als waren zij ook gemakkelijker in te voeren dan de economische, sociale en culturele rechten, aangezien het voldoende zou zijn dat de staat zich van iedere inmenging onthield, opdat elke burger ze zou kunnen genieten. Hadden wij er goed aan gedaan op deze wijze een innerlijke breuk aan te brengen in een complex geheel van rechten dat de regeringen in de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties ondeelbaar en onderling afhankelijk hadden verklaard?

Ten opzichte van deze voor velen van de meest toegewijde voorvechters verwarrende vragen, konden wij geen snelle veranderingen verwachten. Hoe de loop ombuigen van een geschiedenis die er toe had geleid dat in de Commissie voor de Mensenrechten van de Verenigde Naties de landen tegenover elkaar waren komen te staan op het punt van de voorrang die volgens de ene zijde aan de burgerlijke en politieke vrijheden, en volgens de ander aan de economische, sociale en culturele rechten toekwam? In dit forum, evenals in onze nationale en Europese instanties, blijft het moeilijk een consensus tot stand te brengen voor een serieuze aanpak van het thema "Diepste armoede en ondeelbaarheid van de rechten van de mens." De bijeenkomst van verdedigers van de mensenrechten op 17 oktober 1987 op het Plein van de Mensenrechten en Vrijheden in Parijs heeft weliswaar met zo'n honderdduizend stemmen van mannen en vrouwen die, arm of bemiddeld, uit alle windstreken waren gekomen, verklaard dat diepste armoede een schending van de mensenrechten betekent. Een vijftigtal niet-gouvernementele organisaties van zeer verschillende aard schaarde zich die dag rondom de armsten, voor wie de 17e oktober voortaan een datum is die hun ware betekenis geeft aan hun lijden, zowel als aan hun strijd. Dat was zeer zeker een stap vooruit, een nieuw begin misschien. Maar na deze belangrijke gebeurtenis blijft nog heel veel te doen aan de versterking van de bewustwording en aan het omzetten in concrete daden van het met de werklozen, de ongeletterden, de behoeftigen en de daklozen aangegane verbond.

Is deze traagheid van een vooruitgang die toch onvermijdelijk schijnt niet in de eerste plaats te wijten aan ons gebrek aan ervaring met de feitelijke belevenissen van bevolkingsgroepen die uiterste armoede, zonder enige vorm van beroep, afhankelijk heeft gemaakt van de goede wil van hun medemensen? Beseffen wij, waar onze samenleving in het algemeen het contact met deze groepen heeft verloren, misschien niet meer wat het betekent verstoken te zijn van iedere concrete mogelijkheid het woord te nemen, zijn bestaan kenbaar te maken, zijn menselijke staat tot gelding te brengen en zijn zaak te verdedigen?

Maar indien wij zo lang onkundig hebben kunnen blijven van de ervaringen en de gedachtenwereld van een van alles beroofd deel van de mensheid, zelfs waar het om onze eigen medeburgers gaat, stellen wij ons dan nog serieus de vraag naar het waarom van de mensenrechten? In naam van welke visie op de mens heeft deze absolute rechten? Op welke gronden kunnen hem die rechten worden

ontnomen? Stellen zij die niets anders tot gelding te brengen hebben dan enkel hun menszijn, verstoken als zij zijn van elke mogelijkheid om voor de verleende rechten een als betekenisvol erkende tegenprestatie te leveren, ons niet vooral deze aan al onze verklaringen en overeenkomsten voorafgaande vraag? Waarom wordt van de mensen gezegd dat zij gelijk en vrij worden geboren? Zou er, waar de op deze grand toegekende rechten systematisch aan sommigen worden onthouden, sprake zijn van een soort "ondermensen", van menselijke wezens die vanaf de geboorte of door een zekere levensloop minder gelijk, minder vrij, minder mens zijn? Zou de mensheid aldus in feite een soort afval produceren, zoals wij het in heel wat landen hebben horen zeggen?

Gedurende het Internationale Jaar van het Kind hadden wij een soortgelijke vraag gesteld betreffende de rechten van het kind. Het was ongetwijfeld noodzakelijk nog eens te bevestigen dat kinderen onvervreembare rechten hebben. Maar was het niet nog meer noodzakelijk ons de beweegredenen voor die rechten nog eens voor ogen te stellen? Hebben wij met betrekking tot het kind ondubbelzinnige en goed beredeneerde ideeën, die wij te verdedigen bereid zijn? Kennen wij het kind en respecteren wij het om zichzelf, om datgene wat het voor de mensheid betekent, vandaag en morgen? Verplicht de werkelijkheid die kinderen van de Vierde Wereld beleven ons niet deze vragen te stellen, waar onze houding en ons gedrag soms zouden kunnen doen denken dat deze kinderen in onze ogen in laatste instantie helemaal niet ter wereld zouden moeten komen?

"Gezien de manier waarop onze kinderen worden behandeld, vragen wij ons af welke waarde U aan hen hecht, welke waarde U aan ons als met rechten beklede ouders toekent." Dat was later vanuit de gezinnen van de Vierde Wereld de vraag tijdens de in 1984 in de Raad van Europa georganiseerde conferentie over "Het recht van gezinnen in waardigheid te leven." Wat is uiteindelijk onze visie op de aard van het menselijk wezen? Dat is de eerste vraag die de in diepste ontbering gedompelde bevolkingsgroepen ons stellen. Vervolgens ondervragen zij ons - zoals wij in de voorafgaande hoofdstukken hebben gezien - op grond van hun levenservaring, over onze opvattingen omtrent de mens die ons toestaan de ondeelbaarheid van hun grondrechten te negeren. Wij hebben gezien hoe zij ons de onderlinge afhankelijkheid daarvan aantonen. Maar hun verdriet komt niet zozeer voort uit het mechanisme van deze onderlinge samenhang, die hen in een weefsel van ondraaglijke ontberingen gevangen houdt. Zij lijden veel meer onder de onverschilligheid van de wereld rondom, die zo weinig tracht te weten te komen, zo weinig tracht te begrijpen, terwijl het toch gaat om het lot van de mensen van vlees en bloed die zij in wezen zijn. "Zijn wij dan niet ook mensen?"

Een schokkende vraag voor hen die haar werkelijk willen horen, want zij wordt ingegeven door een kijk op de mens die de allerarmsten weigeren te laten varen.

Indien wij maar een beetje naar hen zouden luisteren, zouden zij ons herinneren aan datgene wat wijzelf schijnen te hebben vergeten, namelijk dat "ieder mens een mens is", zoals onze vrienden in Afrika zeggen: "Zo kwe zo". En dat de rechten van de mens dientengevolge niet verdedigd dienen te worden in naam van een of andere idee omtrent het recht maar in naam van de mens.

Wij hebben gezien hoe, tegen alle verwachtingen in, in gebieden van diepste armoede de weigering zich als niet volledige mens te laten behandelen zich steeds weer manifesteert. "Dit is niet normaal" ..., hoe vaak hebben wij die woorden niet gehoord, telkens weer, als een eeuwig durende klaaglied. "Père, is het normaal dat men een woning weigert?" "Hel is waar dal ik niet kan lezen, maar is het normaal dal men in de school mijn mening over mijn eigen kinderen daarom niet wil aanhoren?" "Is het normaal dat men mij in het weeshuis heeft gestopt, omdat ons onderkomen in de krottenwijk is afgebrand en mijn moeder nu op straal leeft?" En dan volgt maar alle vaak die verschrikkelijke opmerking: "Wij zijn toch geen honden?"

Is het niet het feit dat wij vergeten zijn dat ieder mens een mens is, dat ons er toe heeft kunnen leiden een deel van de mensheid beroofd te laten van de middelen om zijn of haar waardigheid, zijn of haar denkvaardigheid en nuttigheid voor de samenleving te tonen? Het is in ieder geval in dergelijke termen dat ik als priester van mijn Kerk verplicht ben die vraag te stellen, aan mijzelf en ook aan mijn Kerk. De hoof niet in de eerste plaats te weten of de wereld trouw is aan haar eigen verklaringen over de rechten van de mens. De moet voor alles er toe bijdragen dat onze verklaringen en onze toepassing daarvan overeenkomen met de bedoelingen van God ten aanzien van de mensen. De moet mij afvragen of voor mijzelf de mens die door diepste armoede onherkenbaar is geworden toch volledig mens blijft, ongeschonden, door zijn geboorte kind van God. De moet weten of de wijze waarop ik de rechten van de allerarmsten tot gelding tracht te brengen in mijn eigen leven, in mijn priesterschap, in mijn Kerk en onder alle mensen, bijdraagt tot grotere vrijheid voor hen. Tot hun vrijheid om te denken, te geloven, handelend op te treden ten behoeve van zichzelf maar ook ten behoeve van het welzijn van allen. Wordt hen door mijn leven, door mijn daden, door mijn woorden duidelijk gemaakt dat zij vrij zijn en in staat er voor te kiezen natuurlijke uitvoerders te worden van Gods gerechtigheid, evenals van die van de mensen?

De Christen kan de mens niet anders zien dan als vrij en ieder menselijk wezen als eenmalig en onontbeerlijk voor de gemeenschappelijke bestemming. Voor de Christen bestaat geen mens zonder rechten, want die zou geen mogelijkheid hebben zich aan de anderen gelijk te tonen. Hij hoeft, en de Kerk hoeft niet in de eerste plaats de rechten van de mens te verdedigen, nog minder ze te verdedigen in naam van het recht.

Hij moet de mens verdedigen, door juist aan degenen aan wie men de menselijke kwaliteit heeft ontzegd hun mensenrechten terug te geven.

Het Evangelie zegt ons dat God er recht op heeft te weten dat al Zijn kinderen door hun broeders worden liefgehad. Het is overigens hier dat wij voor die wezenlijke vraag worden gesteld: wie moet ik boven alles liefhebben? Aan wie moet ik in de eerste plaats die overmaat aan liefde geven, die hem of haar zal herstellen in gelijkheid als kind van God? Ten aanzien van het Evangelie is het, zonder dat hier ook maar de geringste twijfel mogelijk is, die man, die vrouw, dat kind, dat gezin, welke de grootste mate van ontbering kennen, die noch onze opleiding, noch onze beschaving hebben, noch ook dientengevolge onze wijze God te vereren.

Het is van hen dat wij een ander onszelf moeten maken. Want het is in hen dat Gods rechten worden geschonden, omdat wij hen niet meer als broeders erkennen. Zou ik hieraan durven toevoegen dat alle verklaringen over de rechten van de mens uit de moderne geschiedenis mij als een interpretatie, als een weerspiegeling voorkomen van wat Jezus Christus ons heeft voorgeleefd en voortgaat ons in volheid voor te leven? Het Evangelie leert ons misschien beter dan vele van onze verdragen en verklaringen de ondeelbaarheid van de rechten in naam van die ondeelbaarheid van de mensheid zelf, die wij in sommige perioden broederschap noemden.

Maar het herkennen in iedere mens van een broeder, de verdediging van de mens omwille van de mens, de teruggave van de mensenrechten aan de allerarmsten in naam van het enkele feit dat zij mensen zijn, zou dat niet een grondslag zijn voor de eenwording van alle Kerken, van alle geloven, van alle mensen van goede wil? Is dat niet een verantwoordelijkheid die aan ieder mens toekomt krachtens het enkele feit dat hij mens is, zoals ook om diezelfde reden hem rechten toekomen? Wie stemt niet in met de vermaning: doe niet aan anderen wat U niet wilt dat men U doet? Is broederschap niet datgene wat alle mensen zoeken en waaraan allen in gelijke mate behoefte hebben?

Alle mensen worden, wanneer zij met uiterste armoede in aanraking komen, herinnerd aan wat hun God, hun overtuigingen, hun geloof hen ten diepste opdragen. Wie kan accepteren dat de vader van een gezin niet kan lezen of schrijven? Dat een man in armoede, vooral indien hij jong is, tot werkloosheid wordt veroordeeld op grond van gebrek aan scholing? Niemand kan toelaten dat de moeder van een groot gezin geen enkele mogelijkheid heeft zich behoorlijk te verzorgen.

Dat zij geen geld heeft om zelf haar kinderen te voeden. Geen mens met een hart kan toestaan, dat kinderen op school vernederd worden als gevolg van de armoede van hun ouders. Dat hele gezinnen gedwongen worden te leven alsof het geluk hen voor altijd verboden was.

Hiermee raken wij overigens de andere zijde van onze visie op de mens, namelijk dat hij ook houder is van verantwoordelijkheden waar hij naar streeft en die zijn menselijke staat tot eer strekken. Is het niet om het hem mogelijk te maken die in alle waardigheid op zich te nemen, dat hij om rechten vraagt?

Zo wordt ons de ondeelbaarheid van rechten en verantwoordelijkheden door de allerarmsten over de gehele wereld op tastbare en onweerlegbare wijze in herinnering gebracht. Zouden wij niet, door hen als partners te nemen, de beste kansen hebben ons inzicht te verdiepen in de ondeelbaarheid van rechten en verantwoordelijkheden, niet alleen voor iedere mens afzonderlijk, maar ook voor de mensheid in haar geheel? Want zij tonen ons op duidelijke manier aan, dat niet alleen de individuele mens, maar ook de mensheid als geheel ondeelbaar is, verbonden door een en dezelfde bestemming.

De allerarmsten als deelgenoten kiezen betekent op zich een originele en baanbrekende toepassing van de rechten van de mens. En meer nog dan dat, zou het niet een manier zijn om terug te keren tot de oorspronkelijke bronnen van al onze verklaringen die nooit méér zijn dan voorlopige formuleringen van een gedachte die voor verdere ontwikkeling en vooruitgang bestemd is? Van een zodanige ontwikkeling mag geen enkel volk, wat ook zijn beschaving en zijn geschiedenis mogen zijn, worden buitengesloten.

Hoofdstuk 4

RESTITUTIE VAN DE RECHTEN VAN DE MENS AAN DE ALLERARMSTEN, EEN OPDRACHT VOOR IEDEREEN.

De in alle werelddelen in het veld opgedane ervaring zegt ons dat die terugkeer tot de bronnen van de menselijke waardigheid een natuurlijke stap is voor mannen en vrouwen van alle beschavingen en geloofsrichtingen. Daar waar mensen geen antwoord hebben op de angsten en kwellingen van de armoede, daar waar mensen gevangen zijn in wanhoop en zich geen gehoor kunnen verschaffen, maken andere mannen en vrouwen zich vrijwillig vrij en beschikbaar, bereid om te luisteren naar de noodkreet die op hen afkomt, bereid er op te antwoorden, er gevolg aan te geven. Daar waar gehele volkeren door honger gekweld zijn, wegens hun onwetendheid beschaamd, door werkloosheid vernederd, de krachten gesloopt door ziekte, lichaam en geest door ontbering versleten, daar heb ik altijd mannen en vrouwen gezien, die zich aan hun zijde schaarden om met hen samen te strijden en herstel van het aangedane onrecht te verkrijgen.

Ik spreek hier niet van overheidssteun. Het is juist daar waar deze in gebreke blijft, waar alle officiële banden verbroken zijn en een bevolkingsgroep voor de nationale en internationale gemeenschap niet meer meetelt, dat wij zien hoe medeburgers opstaan en plaatselijke solidariteit zich ontwikkelt. Wanneer een bevolkingsgroep niet meer bestaat voor onze nationale overheden en begrotingen, en zij blijkbaar alleen nog maar op zichzelf kan rekenen, zien wij zulke tekens aan het licht komen. Het dermate verloochenen van menselijke wezens, gezinnen, een hele stadswijk of een dorp is niet te dulden, en wanneer de openbare instellingen werkloos toezien, nemen eenvoudige burgers het over. Dat is een historisch feit, waarvan ik sedert mijn kinderjaren getuige ben geweest, en dat ik heb teruggevonden in alle landen, rijke zowel als arme, in alle beschavingen. Wanneer ik die mensen, zij het Mohammedanen, Christenen, Joden, Animisten, Hindoes of Boeddhisten, de vraag stel wat hen er toe beweegt op die manier armoede te weigeren, zijn de antwoorden niet noodzakelijkerwijs door hun geloofsovertuiging ingegeven, zelfs niet door op traditie berustende voorschriften. De traditie schrijft over de hele wereld voor dat aalmoes en bedeling moeten worden geboden aan hen die de armoede onherkenbaar heeft gemaakt.

De antwoorden die ik over heel de wereld hoor zijn van een andere orde: "De mensen zijn niet geschapen om in zulke verworpenheid te leven." "God heeft dat niet gewild." "Ik kan niet aanvaarden dat zij in schande moeten leven." "Ik ben een vrouw en ik kan vrouwen niet in zulke ellende laten zitten." ...De moeder van een gezin ergens in Afrika zei mij: "U hoeft niet bang te zijn, overal waar

mensen volledig in de steek gelaten schijnen, zult U altijd nog iemand vinden die hen opzoekt." Zij voegde daar overigens aan toe: "Wanneer er niemand anders meer is, zult U altijd nog een non vinden."

In naam van wat manifesteert zich die individuele vasthoudendheid, wanneer een gemeenschap een bevolkingsgroep die geen menselijk gezicht meer schijnt te hebben in de steek heeft gelaten? "Omdat het mensen zijn." Dat was de essentie van het antwoord dat ik bij de sociale diensten in Polen ontving: "Zij werken niet, zij voeden hun kinderen slecht op, zij raken aan de drank. Maar ieder mens kan worden teruggewonnen." Men kon zeker vraagtekens plaatsen bij de hardheid van de maatregelen die door deze diensten werden genomen voor het "terugwinnen" van die gezinnen die waren ondergebracht in een vervallen buurt van Warschau, aan de overzijde van de rivier. Maar tenminste hebben wij niet het woord "onverbeterlijk" gehoord, dat elders maar al te vaak wordt gebruikt. Het is met name in de rijke landen dat het denkbeeld dat mensen niet meer zouden kunnen worden teruggewonnen vaak is gehanteerd. Ten einde raad misschien, want is het niet juist in die landen dat de openbare en particuliere hulpverlening op alle maar denkbare constructieve manieren beproefd is, zonder dat men er ooit in slaagde diepste armoede te doen verdwijnen? Maar ook daar hebben wij, wanneer alle bruggen waren afgebroken, medeburgers gevonden, soms gezinnen die nauwelijks minder arm waren, die niet wilden aanvaarden dat andere gezinnen op zo'n wijze aan een onwaardig bestaan konden worden overgeleverd.

Want het zijn in onze ervaring in de eerste plaats de allerarmste gezinnen zelf, die voor elkaar een laatste bolwerk vormen, door te weigeren de ander in wanhoop te laten ondergaan. Maar er is ook altijd iemand anders in de buurt, die zich aansluit bij de weigering. Meestal zonder succes, want hoe zou uiterste armoede kunnen worden overwonnen, enkel door persoonlijke goede wil? Maar dat wat telt is het denkbeeld dat "het niet normaal is," dat de mens niet is geschapen om op zo'n manier verontmenselijkt te worden.

Het kenmerk van armoede is overal dat de mens zich verantwoordelijkheden en grondrechten ziet ontnemen, welke dat ook in de desbetreffende beschaving mogen zijn. En in alle beschavingen overal in de wereld zien wij mannen en vrouwen die het abnormaal want onmenselijk vinden, dat bevolkingsgroepen voor zo diepe armoede geplaatst, zonder verdediging blijven of, erger nog, dat zij, omdat zij in zo grote ontbering leven, worden buitengesloten. Er bestaan overal medeburgers die instemmend reageren op wat de allerarmsten in hun binnenste het diepste gevoelen: "Het is niet normaal, want ook ik ben een mens."

Dit verklaart waarom sinds de 60er jaren kon ontstaan wat vandaag het door de Beweging ATD-Vierde Wereld opgerichte "Permanente Forum voor diepste armoede" geworden is. Aanhangers uit alle landen van de wereld bijeenbrengend, stelt dit Forum iedereen in staat van de ervaringen van de

anderen te leren. Niemand deelt lessen uit, niemand brengt theorieën tot gelding. Iedereen probeert vanuit zijn of haar eigen beschaving, situatie en geloofsovertuiging, steun te geven aan kinderen, jonge mensen, gezinnen in bittere armoede in eigen land. Veelal zijn het overigens niet meer individueel handelende personen. In het Forum ontdekken zij mogelijkheden kleine NGO's te vormen met de bevolkingsgroep die zij trachten te dienen. Ook dat is een teken. Wij hebben hier niet met uitzonderlijke persoonlijkheden te maken, maar met eenvoudige burgers die in staat zijn anderen bijeen te brengen die eenzelfde overtuiging omtrent het wezen van de mens aanhangen.

Men zou ons zeker kunnen vragen in welk opzicht deze geschiedenis de rechten van de mens raakt zoals wij die in onze eigen democratieën opvatten. Want het gaat hier inderdaad om een geschiedenis die haar eigen weg gaat, onopvallend en vooralsnog geen spectaculaire veranderingen in de nationale en internationale gemeenschappen veroorzakend. Maar UNESCO, UNICEF, de Wereldbank en de Europese Gemeenschap nemen deel aan alle bijeenkomsten waar de in het veld werkende verdedigers van de mens werkelijk het woord hebben. Deze toonaangevende internationale instanties komen daardoor nog wel niet onmiddellijk in het bezit van de middelen om de armsten te bereiken en hun situatie recht te doen. Zij nemen echter deel aan deze geschiedenis die mij essentieel lijkt voor een stap vooruit op het gebied van de mensenrechten. Essentieel, omdat zij een terugkeer naar de bron van alle recht inluidt. Een terugkeer naar de mens en, in het bijzonder, naar de mens die beroofd is van alle mogelijkheden te tonen dat hij een mens is, gelijk aan alle mensen en in staat zijn bijdrage te leveren aan de cultuur van zijn volk en zijn tijd.

Het is waar dat wij in de Westerse landen de soms wat beperkte betekenis betreuren, die in andere werelddelen aan de verklaringen en overeenkomsten over de mensenrechten wordt toegekend. Maar zijn wij niet een beetje te haastig geweest met onze wens dat alle volkeren er gevolg aan zouden geven, wat ook hun geschiedenis en beschaving mochten zijn? Hebben wij niet vergeten hoeveel tijd en ervaring wijzelf in onze eigen landen hebben nodig gehad, om naties te vormen die voldoende eensgezind waren om democratieën te scheppen en om het avontuur van de gelijkheid en de vrijheid van de mens aan te durven? Was het wijs aan te nemen dat alleen economische redenen een zeker tekort aan rechten elders in de wereld kunnen rechtvaardigen, zoals wij ook aannemen dat economische redenen legitimatie kunnen zijn voor duidelijke stappen terug met betrekking tot deze rechten bij ons? Zou de bewustwording dat diepste armoede alle rechten loochent, omdat zij de mens zelf loochent, niet een kans bieden het ideaal van de onvervreembare rechten weer op te nemen bij de bron, allen tezamen, rijke en arme naties van alle beschavingen in een gemeenschappelijke poging verenigd?

Is dat niet de kans die de armsten ons bieden om ons te helpen onze inspanning opnieuw te richten en onszelf de juiste vragen te stellen? Zij doen ons begrijpen dat het er niet om gaat de economische middelen te kennen, die beschikbaar zijn voor de tenuitvoerlegging van onze verklaringen. Zij willen van ons weten of wij geloven dat ieder mens een mens is, die verantwoordelijkheden voor het welzijn van de anderen waardig is. En de ervaring toont aan, dat van daaruit de vraag ter hand kan worden genomen van het recht van elke mens deel te hebben in de verantwoordelijkheden en de rechten die de beschaving in zijn deel van de wereld aan de meerderheid van zijn medemensen toekent. Dan rijst ook onvermijdelijk de vraag van de onvervreembare rechten van alle mensen. Maar het is pas na een onderzoek naar het leven van de allerarmsten, dat de rechten van de mens zonder ook maar enige reserve kunnen worden erkend. Zou dat niet een ervaring zijn waaraan wij moeten vasthouden, nu de geschiedenis ons immers leert dat deze rechten als een prealabele eis voor vele culturen rond de wereld reële problemen met zich brengt?

Dat was de gedragslijn die gevolgd werd door de in 1987 bij de UNESCO gehouden werkconferentie van het Permanente Forum. De deelnemers bevestigden in de eerste plaats het recht van ieder mens, en in het bijzonder van de allerarmsten, te horen en te zien bewijzen dat zij erkend worden als menselijke wezens. Het recht om te zien dat andere mensen naar hen toekomen, die hen broederschap bewijzen door hun leven en hun strijd te gaan delen. Dat is wat wij de investering van de mens in de mens genoemd hebben. : "Als je er zelf niet meer in gelooft omdat men je te vaak in de steek heeft gelaten, kom ik aan jouw zijde om je te bewijzen dat je een broeder bent, die vertrouwen en verantwoordelijkheid waard is."

Het lijkt waarschijnlijk dat geen enkele beschaving de betekenis kan loochenen van die investering van mensen die zich inzetten voor mensen van wie armoede het vertrouwen in het eigen kunnen, in de eigen identiteit zowel als in de solidariteit van de mensheid rondom heeft vernietigd. De armoede waarvan ikzelf gedurende heel mijn leven getuige ben geweest is een langzaam verloopend en pijnlijk proces, waarin het vertrouwen in zichzelf, in de zijnen en in de mensen in 't algemeen elke dag een beetje meer wordt ondermijnd. De allerarmsten vormen overal, zowel in Noord als in Zuid, bevolkingsgroepen die een lange geschiedenis achter zich hebben van slijtage van hun zelfvertrouwen en hun verwachtingen met betrekking tot anderen; een geschiedenis waarin hun hoop van jaar tot jaar een beetje meer wordt aangevreten, wordt uitgedoofd. In de loop der jaren heb ik kunnen vaststellen, dat die ervaring waar men ook komt gedeeld wordt en dat alle mensen kunnen begrijpen, dat uiteindelijk de mens de prijs is die men voor de mens moet betalen. Voor diegene die in de mens gelooft, heeft de armste een volstrekt recht op de persoonlijke inzet van anderen om hem of haar bij te staan. "Het redmiddel voor de mens, dat is de mens", zeggen onze Afrikaanse vrienden. In dat perspectief hebben alle mensen, onverschillig welke

filosofie of geloofsrichting zij aanhangen, roeping en opdracht recht te doen aan de minst bedeeden. Zou vanuit een dergelijke bewustwording niet een nieuw begin gemaakt kunnen worden in het overdenken en experimenteren met betrekking tot de mensenrechten? Rijken en armen in eenzelfde land, rijke en arme volkeren van alle landen zouden op die grondslag de kans krijgen zich wat méér gelijkwaardig te vinden, het gemeenschappelijk erfgoed te onderkennen, dat de grote internationale verklaringen en conventies rechtvaardigt; het enige goed dat een werkelijk gemeenschappelijke toepassing ervan kan zeker stellen. Misschien is het niet zozeer onderwijs over de mensenrechten waaraan de wereld behoefte heeft, dan wel een gemeenschappelijk onderzoek naar wat ieder mens op zich, maar ook alle mensen onder elkaar ondeelbaar maakt, noodgedwongen met elkaar verbonden en medeverantwoordelijk voor de rechten die wederzijds dienen te worden toegekend.

Wat mijzelf betreft, kan ik tot besluit verklaren dat de allerarmsten mij wezenlijke lessen hebben geleerd over die ondeelbaarheid in alle dingen. Zij hebben mij in de eerste plaats geleerd, dat wij ons inzicht in de problemen van uiterste armoede niet bevorderen, indien wij haar langs geografische grenzen in stukken delen. Wanneer wij hen het woord geven vertellen zijzelf ons veeleer wat hen verbindt, te weten de onmogelijkheid trots te zijn op hun identiteit, op hun geschiedenis, de ontzegging van elke saam-horigheid die niet negatief of zelfs beschamend zou zijn. In alle werelddelen spreken zij ons over de onmogelijkheid met andere mensen als broeders te leven, zolang die niet weten wie je bent. De onverbiddelijke aaneenschakeling van onzekerheden, ja zelfs onmogelijkheden van hun leven - als mens en als gezin - heeft mij de vinger doen leggen op de ondeelbaarheid van de grondrechten die hen moeten worden toegekend, indien wij willen dat zij hun vrijheid verwerven.

Nog belangrijker misschien is dat de bevolkingsgroepen in diepste armoede in alle landen hun overtuiging tot uiting brengen, dat leven als mens, als broeder, als burger betekent verantwoordelijkheden op zich te kunnen nemen. Voor hen krijgen de fundamentele rechten hun ware betekenis en vinden zij pas hun volle toepassing, wanneer zij hen toestaan verantwoordelijk te zijn, dat wil zeggen: erkende werknemers, ouders die in staat zijn hun kinderen op te voeden, nuttige leden van een gemeenschap, mannen en vrouwen die betrokken zijn bij de toekomst van hun land. Zo leren zij ons niet alleen de ondeelbaarheid van rechten en verantwoordelijkheden, maar ook de medeverantwoordelijkheid die de ondeelbaarheid van de mensen en volken ons oplegt. Voor de allerarmsten van alle landen hebben alle mensen deel in dezelfde opdracht bij te dragen aan een nationale en internationale gemeenschap "waarin onze kinderen kunnen leven", "waarin alle mensen elkaar de hand reiken." Een opdracht die denkbaar is vanuit alle geloofsrichtingen die elkaar in de Verenigde Naties ontmoeten.

Zal de toekomst van de rechten van de mens uiteindelijk niet worden beslist rondom de allerarmsten en rondom de taak die zij met ons op zich willen nemen?

Om deze rechten te verwezenlijken, bieden zich een nieuw verbond en nieuwe partners aan.

Wat een geluk voor de wereld, als wij dit aanbod werkelijk zouden willen aanvaarden!